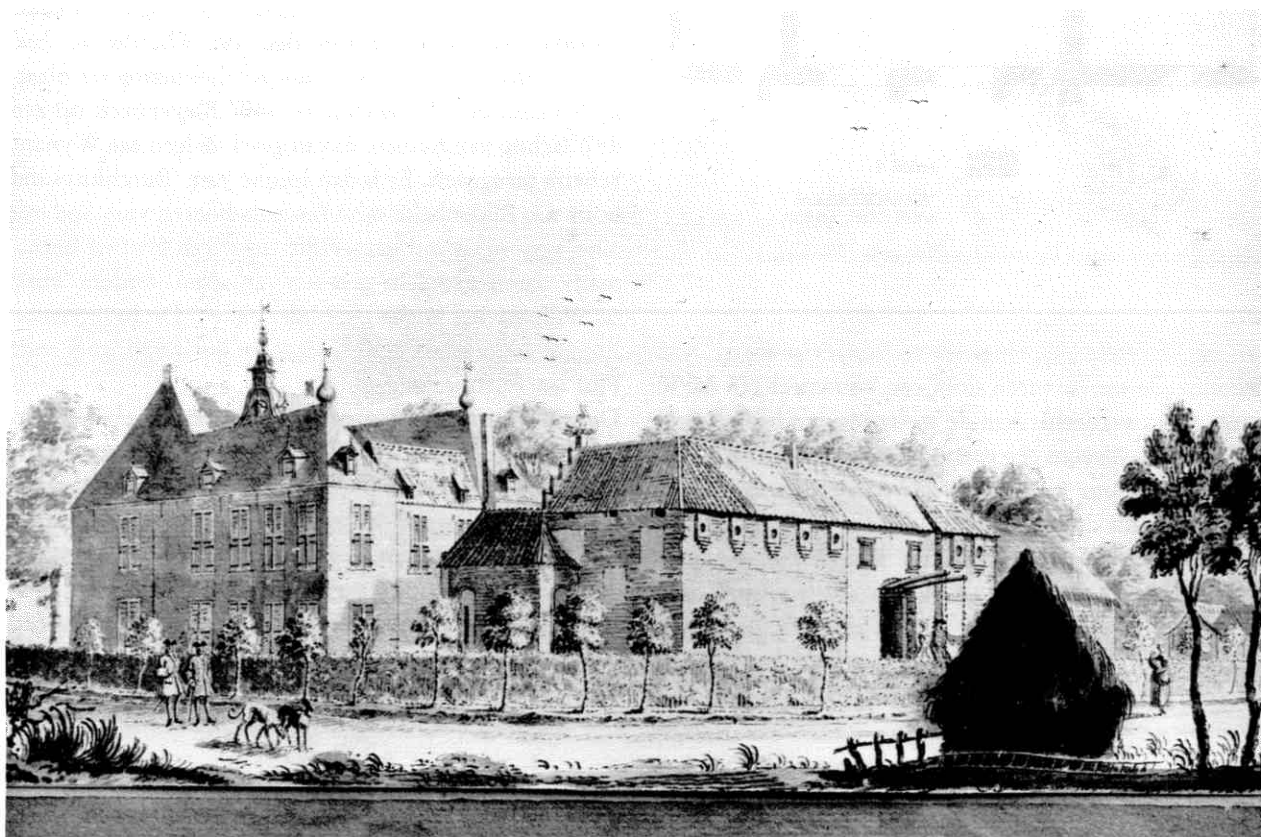

Kasteel Bleyenbeek

DOOR

A. VIERSEN

Afb. 1 De hoofdburcht en de voorburcht van Bleyenbeek aan de oostzijde. Naar een tekening van Jan de Beyer; 1738. (foto Rijksdienst v.d. Monumentenzorg, Zeist.

Inleiding

Aan de weg van Afferden naar Goch ligt op vier kilometer ten oosten van Afferden de ruïne van kasteel Bleyenbeek. De bouwval bevindt zich op een omgracht, door een dichte boomwal omgeven terrein en is in de zomer vanaf de weg vrijwel niet te zien.

Sinds de verwoesting aan het einde van de Tweede Wereldoorlog, meer dan veertig jaar geleden, liggen de restanten van het kasteel er verlaten bij. Gedurende die tijd werd er tot voor kort nooit iets onderzocht of geconsolideerd.

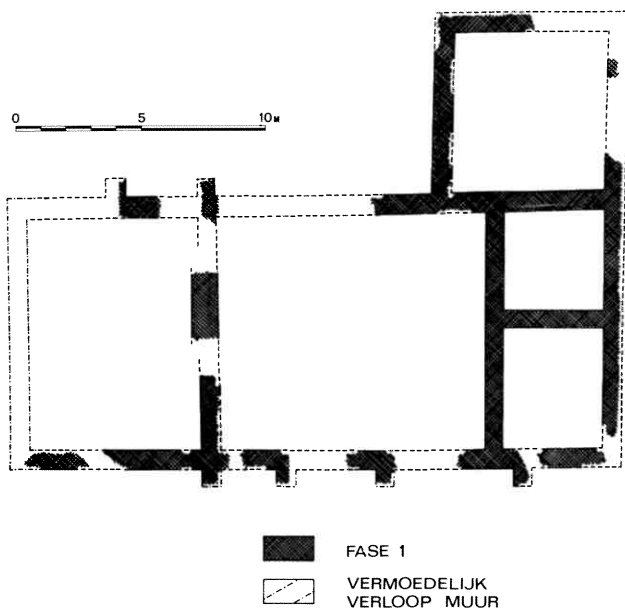
In de zomer van 1987 is door de Technische Universiteit Delft de ruïne en zijn directe omgeving grondig bekeken. Het onderzoek, dat ten doel had inzicht te krijgen in de

bouw- en bewoningsgeschiedenis, werd in 1988 en 1989 voortgezet.

Bouw- en bewoningsgeschiedenis

Zoals uit het navolgende artikel van de heer M. Flokstra blijkt, had de familie Van Mirlaer reeds in het midden van de 14de eeuw bezittingen ter plaatse van het huidige Bleyenbeek. Uit het archeologische vondstenmateriaal valt af te leiden dat de bewoningsgeschiedenis ter plaatse in de tweede helft van de 14de eeuw begint.¹

Van het uit die tijd stammende bouwwerk is thans bovengronds niets meer te zien. Het bestond uit een omgracht rechthoekig complex met op de noordoosthoek

Afb. 2 *Plattegrond van de eerste fase; 2de helft 14de eeuw.*

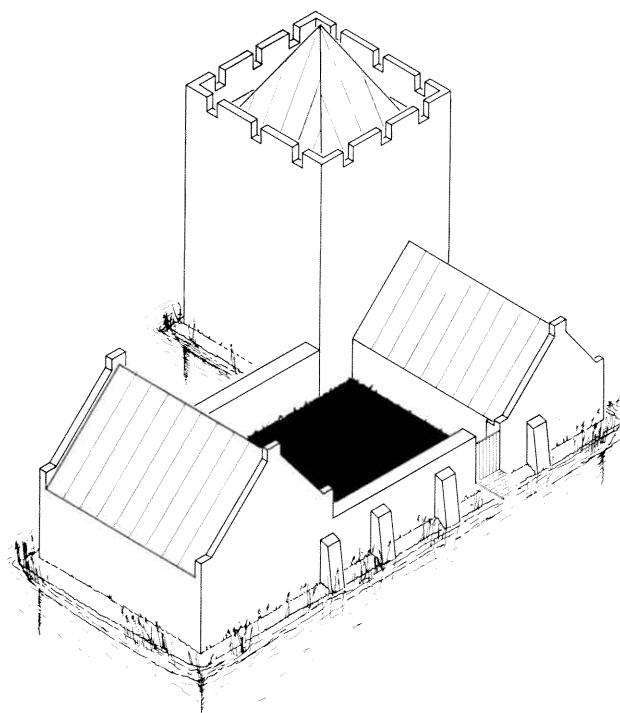
een aan één zijde uitspringende rechthoekige toren. Aan de zuidzijde van de toren sloot een bouwdeel aan dat in tweeën was verdeeld. Aan de westzijde van het binnenplein stond eveneens een gebouw. Hiervan kon de westelijke buitenmuur niet vastgesteld worden, maar aan te nemen valt dat deze samenvalt met de huidige westgevel van het kasteel. Opmerkelijk zijn de uitmetselingen, die op onregelmatige afstand aan de buitenzijde van de muren aanwezig waren.² In de voormalige gracht van de eerste fase³ zijn brokken metselwerk van baksteen en mergel aangetroffen, zodat geconcludeerd kan worden dat zowel mergel als baksteen in het opgaande werk is toegepast. Gezien de geringe dikte van de mergelfunderingen (circa 80 cm) is het nog maar de vraag of hier gesproken kan worden over een versterkt huis (kasteel). Waarschijnlijk zal het gebouw beschouwd moeten worden als een met een gracht omgeven (verdedigbare) boerderij. Bovengenoemd complex werd waarschijnlijk aan het eind van de 14de eeuw tot op het maaiveld gesloopt, mogelijk na een verwoesting.⁴ Spoedig daarna begon men met een vrijwel totale nieuwbouw. Allereerst werd op de funderingen van de toren uit de eerste fase een woontoren met muren van 74 tot 108 cm dikte gebouwd. Restanten van deze woontoren zijn momenteel nog op de noordoosthoek van het complex terug te vinden.

De toren heeft boven de naderhand met een tongewelf overkluide kelder tenminste twee verdiepingen gehad. In aansluiting op de woontoren werd aan de oostzijde een begin gemaakt met de bouw van een schildmuur. Het zal ongetwijfeld de bedoeling zijn geweest om het gehele kasteel met een schildmuur, met waarschijnlijk een weergang op bogen, van de buitenwereld af te sluiten. Bij de herbouw was men van plan om de noordelijke schildmuur in het verlengde van de noordmuur van de

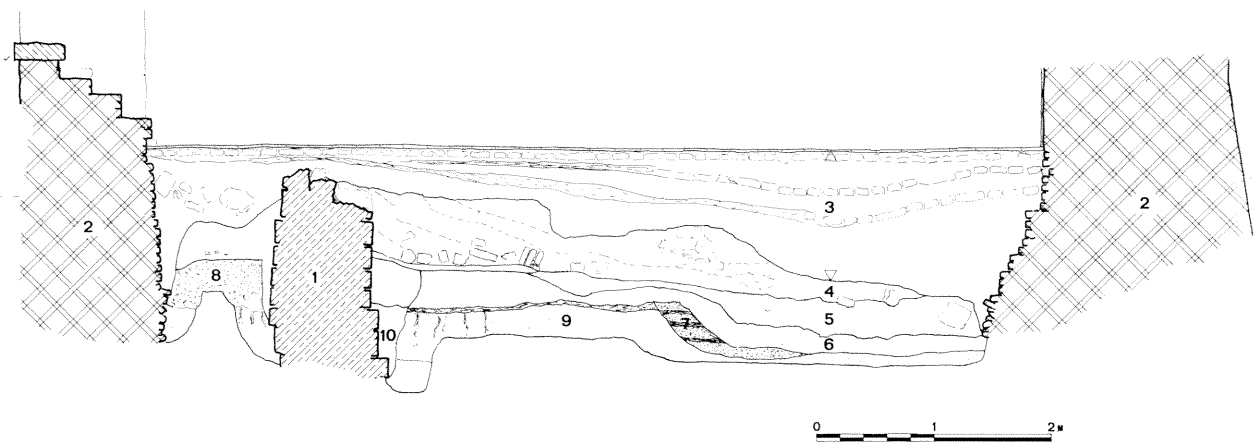
woontoren op te trekken. Dit valt af te leiden uit het ontbreken van een voorziening (bijvoorbeeld een staande tand) voor de aansluiting van een muur op de zuidwesthoek van de woontoren en uit de opbouw van de grondprofielen (zie afb. 4) ten westen van de toren. Tijdens het onderzoek zijn elders nergens sporen van een weergang op bogen aangetroffen, zodat mag worden aangenomen dat men nooit verder is gekomen dan de oostzijde.⁵ De wijziging zou een gevolg kunnen zijn van de in het volgende artikel vermelde goederenruil van 1405, waardoor Bleyenbeek in het bezit van Wynant Schenck van Nydeggen komt.⁶ In 1403 was hij door vererving in het bezit gekomen van het overgrote deel van Afferden en had daarom misschien behoefte aan een behuizing ter plaatse. Wynant draagt namelijk in 1407 Bleyenbeek op aan de bisschop van Keulen, die dit goed als leen aan Wynant Schenk teruggeeft. Er is dan sprake van: 'Burchhuys ind hoifs van Blidenbeke mit yren zobehoeren vurs. ind mit aller vestongen ind bauwe die nu daran synt of hernamails daran gemacht werden' en even verder: 'vurs. burchhuys ind hoeue tzo blidenbeke'.⁷ Dit in tegenstelling tot 1405 wanneer er slechts sprake is van 'guet ende Hof tot Blienbecke'.⁸

Deze Wynant Schenk van Nydeggen zou dan in het oorspronkelijke bouwplan ingrijpende wijzigingen aangebracht hebben. Na de goederenruil van 1405 werd tegen de westgevel van de woontoren een zaalvleugel aangebouwd en verrees aan de zuidzijde een in de gracht uitspringende vierkante toren. Welke van deze twee bouwdelen het eerst werd opgetrokken, kon tijdens het onderzoek nog niet worden bepaald. (Afb. 9, fase 3).

De vierkante toren zal een verdedigingsfunctie hebben

Afb. 3 *De Bleyenbeek, zoals die zich rond 1475 misschien vertoonde.*

Afb. 4 Bodemprofiel dwars over de zaalbouw in het noorden, gezien tegen het westen. nr. 1: de mergelfunderingen van de oudste fase; nr. 2: de funderingsmuren van de vroeg 15de eeuwse zaalvleugel; nr. 3: de opzulling van de insteek voor de muren van de noordvleugel, met vloerniveaus van de 18de tot en met de 20ste eeuw; nr. 4: laag met slooppuin van de eerste fase; nr. 5: 14de eeuwse grachtbodem; nr. 6: zandlagen, die tijdens de bouw van de oudste fase in de oorspronkelijke (7) gracht terecht zijn gekomen; nr. 8: natuurlijk veen; nr. 9: natuurlijke ondergrond (fijn grind); nr. 10: insteek van de fundering van de eerste fase.

gehad en diende ter flankering van de ernaast gelegen brug en ingangspartij. Er is nauwelijks meer van overgebleven dan de fundamenteën, waarin twee privaatkokers waren uitgespaard.

Van de zaalvleugel is aanzienlijk meer bewaard gebleven. De kelders zijn nog in redelijke staat, het muurwerk erboven reikt plaatselijk tot 11 m hoogte. Op kelderniveau zijn de noord- en westmuur 1,78 m dik, de binnenpleinmuur meet slechts 1,10 m. De kelder verdieping is overwelfd door vijf op gordelbogen geplaatste tongewelven. Restanten van originele schietgaten zijn teruggevonden in de buitenmuren (noord- en westgevel). (Afb. 5).

In de zuidwesthoek van de zaalvleugel is in de kelder verdieping een waterput aangetroffen, mogelijk daterend uit de bouw tijd.⁹ Het vondstenmateriaal uit deze put gaat echter niet verder terug dan de 18de eeuw; het jongste materiaal stamt uit het midden van de 19de eeuw. Aannemelijk is derhalve dat de put omstreeks deze tijd buiten gebruik is geraakt. Nabij deze put bevinden zich in de westmuur de restanten van een originele haardpartij. De haardpartij en de put zouden erop kunnen wijzen dat hier oorspronkelijk de keuken is geweest.

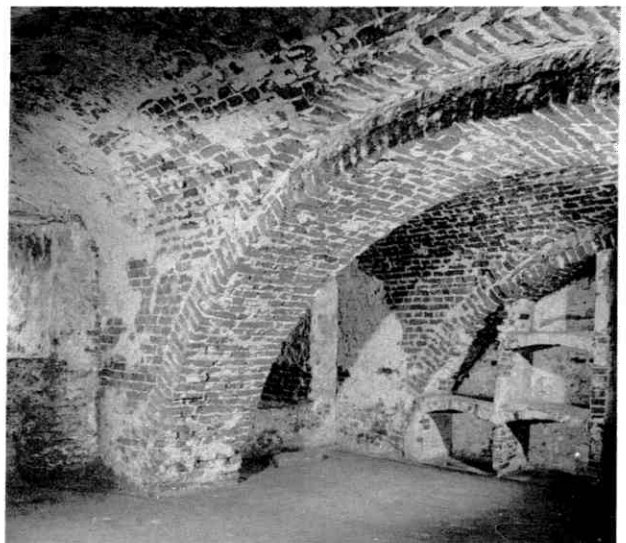
Hoogst opmerkelijk was de vondst van een massief dichtgemetselde waterput in de noordwesthoek van de zaalvleugel. Voor de bouw van de put, die vanaf de verdieping bereikbaar was, is het bestaande metselwerk afgehaakt, waarna men steens dik de putwanden heeft gemetseld. Deze wijze van werken is eigenlijk alleen te verklaren wanneer er van wordt uitgegaan dat er voor de bouw van de put al een forse uitsparing in de muur aanwezig was, die tot aan de onderzijde van de fundering doorgelopen moet hebben. Mogelijk gaat het hierbij om een verandering van een bestaande put.

In de zuidoosthoek van de zaalvleugel bevindt zich de dagkant van een originele toegang vanuit het binnen-

plein tot de kelder. Omdat tot nu toe geen sporen van een muurtrap zijn aangetroffen, lijkt het waarschijnlijk dat de kelder oorspronkelijk niet direct vanaf de hoofdverdieping bereikbaar was.

De boven de kelders gelegen hoofdverdieping was vanaf het binnenplein bereikbaar via een grote doorgang van 1,50 m breed en 3,70 m hoog. Omdat deze toegang zich op vrij grote hoogte boven het oorspronkelijke binnenplaatsniveau bevond en geen aanwijzingen zijn die duiden op een voorbouw, zal er waarschijnlijk een houten trap, of iets dergelijks zijn geweest om het hoogteverschil te overbruggen.

In de zaalvleugel zijn op de hoofdverdieping geen sporen teruggevonden van een stenen tussenwand. Indien er al

Afb. 5 De nog intacte 15de eeuwse gewelven over de kelder onder de grote zaal in de noordvleugel. (foto TU Delft, J. C. C. Schouten, 1987).

een onderverdeling was, zal deze van hout zijn geweest. In de oostwand, tegen de voormalige buitenmuur van de woonwonen, bevond zich een haardpartij. De ten zuiden van deze haard aangetroffen nis kan een altaarnis zijn geweest.¹⁰ In ieder geval is er in 1525 sprake van dat in de grote zaal de mis werd gelezen.¹¹ (Afb. 6).

De hoofdverdieping had oorspronkelijk een moer- en kinderbinten-balklaag. Evenzo de erboven gelegen verdieping, maar hier waren de moerbalken, in tegenstelling tot de hoofdverdieping, op muurstijlen opgelegd. De sleuven waarin de muurstijlen zich vroeger bevonden, zijn duidelijk in de muren te herkennen aan de latere vulling met afwijkend metselwerk (zie afb. 7/7a).

Waaruit in die tijd de zuidelijke en westelijke afsluiting van het binnenplein bestond, bleef onduidelijk. Mogelijk heeft er een houten palissadering gestaan, of een sluitmuur waarvan de sporen bij de latere verbouwingen totaal zijn verdwenen. Slechts het bestaan van de uitspringende vierkante toren staat vast.

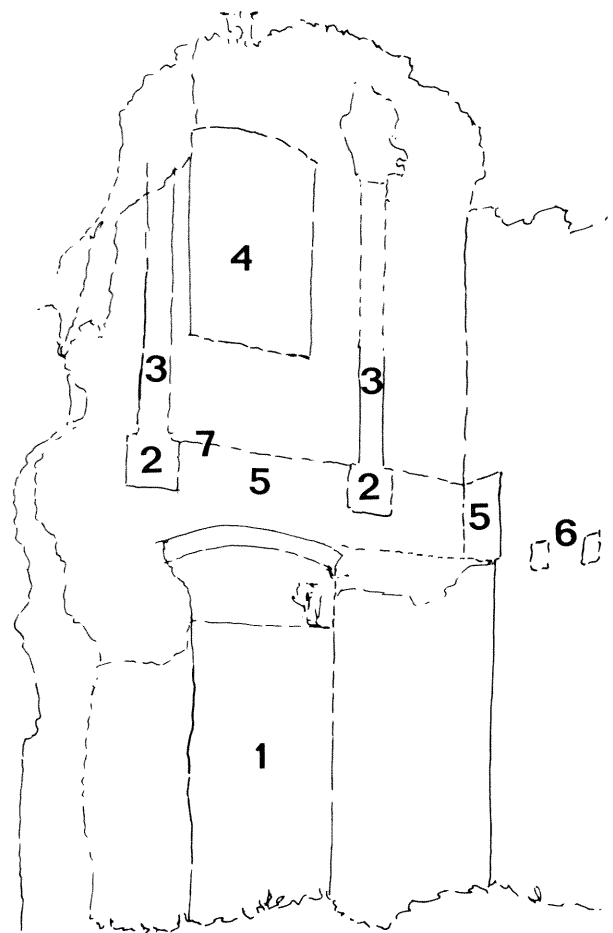
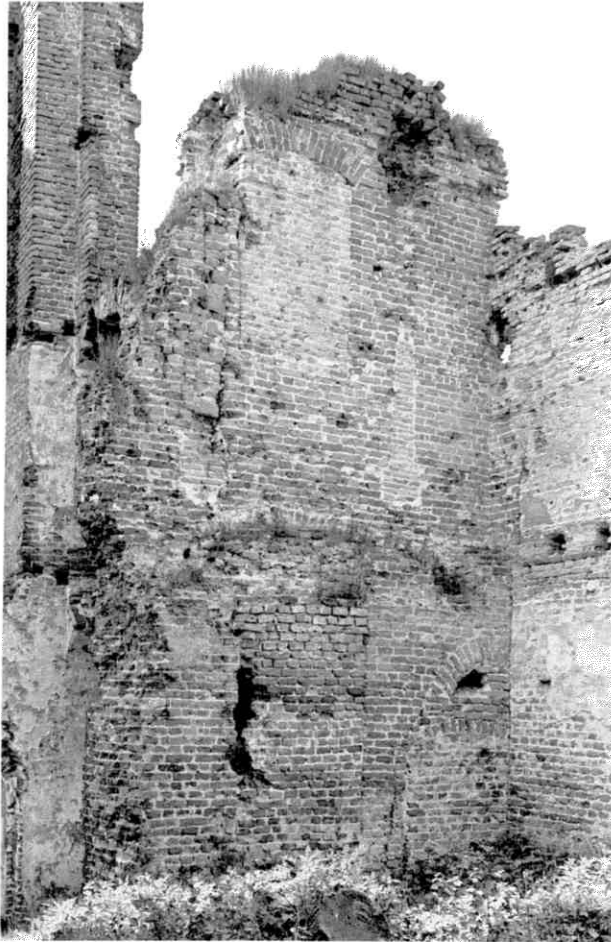
In de loop van de 15de eeuw werd er een schildmuur met weergang op bogen ter afsluiting van de binnenplaats gebouwd, waarin op de zuidwesthoek een ronde toren was opgenomen, met muren van 1,45 m dikte. De schild-

muur sloot aan op een poortgebouw, waarin zich een open brugkelder bevond. Dit poortgebouw werd tegen de westflank van de al bestaande vierkante zuidtoren aangebouwd. Dit betekende dat de privaatkoker aan de westzijde van de zuidtoren geblokkeerd zou worden. Teneinde de koker toch te kunnen blijven gebruiken is deze naar het westen verlengt via het metselwerk van de poort en door de brugkelder door middel van een gemetselde overkluizing, zodat hij ten westen van de poort kon lozen. Een dergelijke constructie kan vanwege de grote kans op verstopping nooit erg lang hebben gefunctioneerd, zodat de datering van het vondstenmateriaal (15de-eeuws) uit de koker een aanwijzing geeft voor de datering van deze poort. (Afb. 9).

Later in de 15de-, mogelijk in de eerste helft van de 16de eeuw, werd aan de oostzijde van het binnenplein een tweede vleugel gebouwd. Deze had een met een tongewelf overkluide kelder en daarboven tenminste twee verdiepingen. Door de bouw van deze vleugel ontstond er een plattegrond met twee haaks op elkaar staande bouwdelen met een ommuurd binnenplein. Gezien de aanzienlijke afmetingen van de noordvleugel heeft deze een representatieve functie gehad, terwijl in de oost-

Afb. 6 De oostwand van de grote zaal in de noordvleugel met geheel rechts de altaarnis. (foto TU Delft, J. C. C. Schouten, 1987).

Afb. 7 In de noordvleugel; gezicht op de zuidwesthoek. nr. 1: dichtgezette toegang tot de noordvleugel; nr. 2; de plaats, waar oorspronkelijk de moerbalken waren opgelegd in de muur; nr. 3: plaats waar de muurstijlen zich bevonden; nr. 4: een uit de bouwtijd stammend raam, asymmetrisch geplaatst; nr. 5: verlaging van het vloerniveau uitgevoerd in het eerste kwart van de 17de eeuw; nr. 6: balkgaten, behorend bij het verlaagde vloerniveau; nr. 7: het niveau van de verdiepingsvloer vanaf het eerste kwart van de 17de eeuw tot aan de verwoesting in 1945.

vleugel dienstruimten waren. (Afb. 10 en 10a).

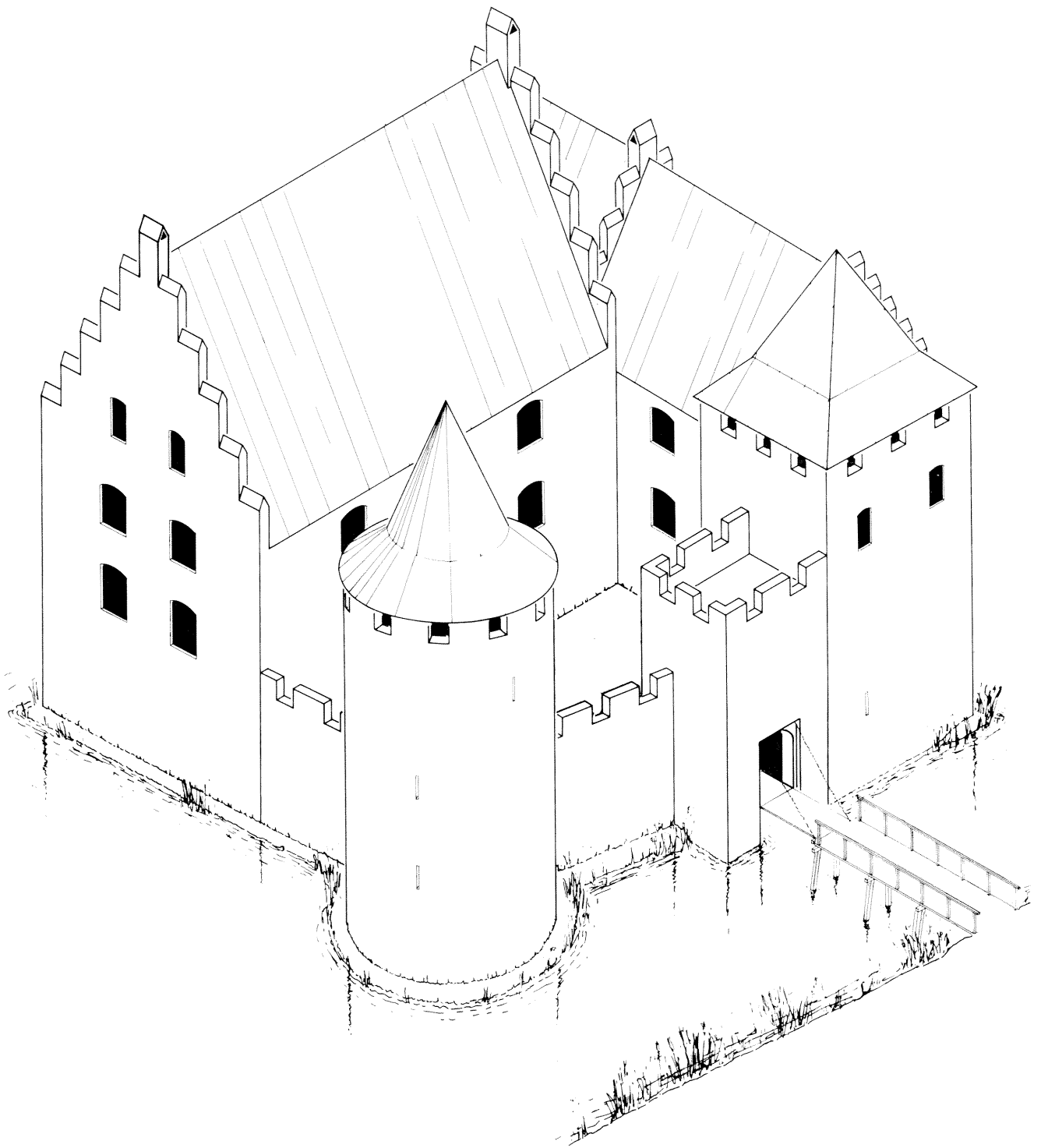
Na de bouw van de oostvleugel was op de binnenhoek tussen de oost- en noordvleugel een traptoren gebouwd. Deze traptoren werd deels op het fundament van een trapje naar de kelder van de oostvleugel en deels op een nieuwe, niet erg diep aangelegde fundering opgetrokken. Doordat de funderingen niet berekend waren op de belasting van de traptoren is deze gaan verzakken, wat, gezien de grote zakkingen van de fundering, het einde van de traptoren moet hebben betekend.

De 16de eeuw heeft Bleyenbeek geen voorspoed gebracht. Na het overlijden van weer een Winand Schenk van Nydeggen komt Bleyenbeek omstreeks 1515 in het bezit van zijn broer Derick Schenk van Nydeggen. Deze leefde in concubinaat met Alheit Custers, bij wie hij acht kinderen had.¹² In 1525, op zijn sterfbed, trouwde hij onder nogal dubieuze omstandigheden met haar.¹³ Dit huwelijk werd na de dood van Derick Schenk aangevochten door Alheit Schenk van Nydeggen, de dochter van Dericks overleden broer Winand Schenk van Nydeggen.

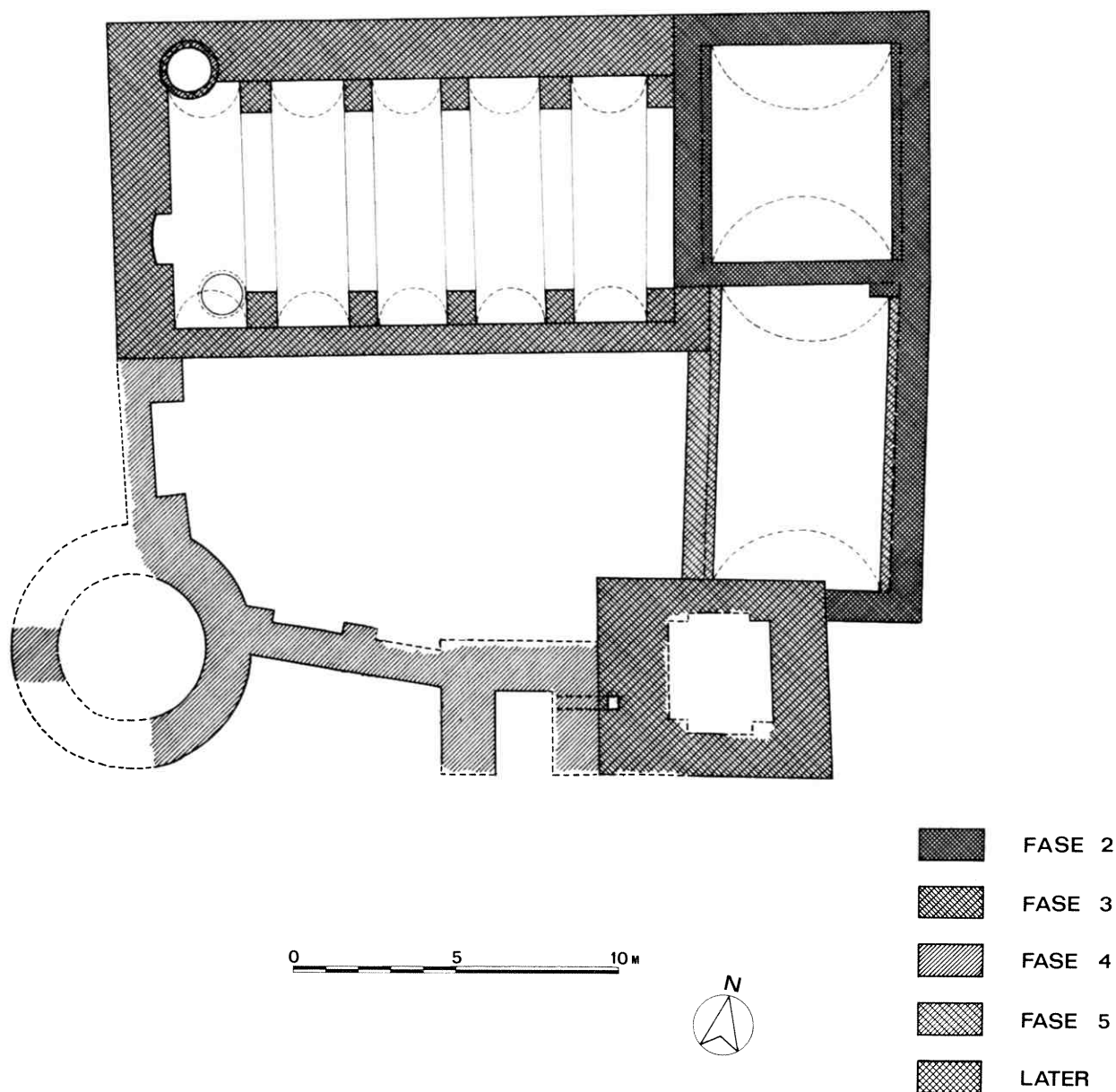
Alheit Schenk trouwde eind 1529 of begin 1530 met Derick van der Lippe genaamd Hoen.¹⁴ Mede door het opmerkelijke gedrag van de 'bastaard' kinderen¹⁵ verviel het kasteel. In 1529 was er zelfs sprake van dat het kasteel en de voorburch dak- en vensterloos waren geworden.¹⁶ Dit, terwijl de Gelderse sterkte Bleyenbeek aan de grens met Kleef lag. Een en ander leidde er toe dat de hertog van Gelre de kinderen van Derick Schenk van Nydeggen in 1530 dwong om Bleyenbeek aan Derick van der Lippe genaamd Hoen te verkopen.¹⁷

Derick van der Lippe overleed¹⁸ in 1565. Zijn zoon zou nog de nodige problemen krijgen met een achterkleinzoon van één van de bastaardkinderen van Derick Schenk van Nydeggen, namelijk de beruchte veldheer Martin Schenk van Nydeggen.

Deze laatste nam in 1579 Bleyenbeek met geweld in bezit.¹⁹ Martin was op grond van zijn afstamming namelijk de mening toegedaan dat hij de rechtmatige eigenaar zou moeten zijn. Nadat zijn vader al in 1559 een mislukte poging had gedaan om het kasteel in handen te krijgen²⁰,

Afb. 8 *Bleyenbeek rond 1500 in vogelvlucht.*

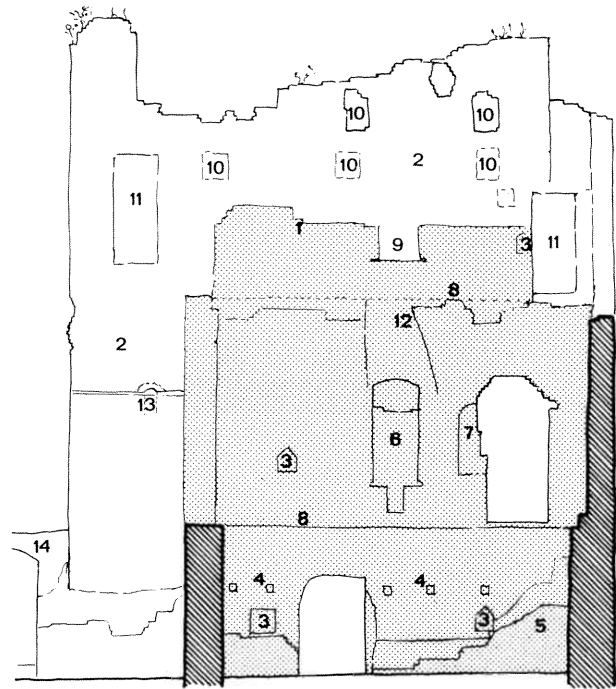

Afb. 9 Plattgrond van de fasen 2, 3, 4 en 5. Fase 2: eind 14e eeuw; fase 3: begin 15de eeuw; fase 4: 15de eeuw; fase 5: eind 15de of begin 16e eeuw.

voerde Martin twintig jaar later een geslaagde overval uit en bezette het kasteel. Waarschijnlijk is hij het geweest die de verdedigingsmogelijkheden van Blijenbeek heeft gemoderniseerd.

Mogelijk heeft hij hierbij gebruik kunnen maken van reeds bestaande wallen, zoals deze wellicht op de kaart van 1552 zijn afgebeeld (zie afb. 12).²¹ De huidige buitengrachten zijn nog het overblijfsel van deze vestingwerken. Aan de binnenzijde van deze buitengrachten zullen hoge aarden wallen zijn opgeworpen. In ieder geval zullen de verdedigingswerken rond het kasteel aanzienlijk zijn geweest, omdat in 1589 het kasteel pas na een twee maanden durend beleg door de Spanjaarden kon worden veroverd.²² Ongetwijfeld zal Bleyenbeek door dit beleg de nodige schade hebben opgelopen.

Een verbrand restant van de kap van de ronde toren is gevonden in een gedeelte van de gracht, dat bij een latere (17de-eeuwse) uitbreiding werd dichtgeworpen en binnen de muren van het kasteel kwam te liggen. Dit kapgedeelte was nog voorzien van het dakbeschot met daarop leien. In een lei werd een musketkogel gevonden. De verbrande kap en de lei met kogel wijzen erop dat de kap door gevechtshandelingen is verwoest. Het vondstenmateriaal in de dichtgeworpen gracht onder de kap stamt uit de tweede helft van de 16de eeuw en het vondstenmateriaal boven de kap uit het eerste kwart van de 17de eeuw, zodat men mag aannemen dat in ieder geval de kap in 1589 is verwoest. Het blijft uiteraard de vraag wat de overige schade aan het kasteel was. Door het ontbreken van baksteenpuin op of onder de kaprestanten mogen

Afb. 10 Westwand van de oostvleugel met resten van de westelijke binnenmuur van de woontoren. nr. 1: hoogte tot waar het oorspronkelijke metselwerk bewaard is gebleven; nr. 2: oostmuur van de noordvleugel; nr. 3: kaarsnissen; nr. 4: kortelinggaten; nr. 5: restant van het gewelf; nr. 6: oorspronkelijk venster met zitnissen; nr. 7: originele (dichtgezette) nis; nr. 8: versnijdingen ter plaatse van verdiepingvloeren; nr. 9: onderste deel van een raamopening; nr. 10: balkgaten; nr. 11: deuropeningen; nr. 12: later ingehakte schouw; nr. 13: ontlastingsboog van de lichtspiegel van de in 1525 vermelde altaarnis; nr. 14: muurwerk oostvleugel.

we aannemen dat de ronde toren weliswaar is uitgebrand, maar niet is ingestort.

Het vondstenmateriaal dat boven de kap is aangetroffen, geeft aan dat de herbouw, in de vorm zoals die voor de definitieve verwoesting in de Tweede Wereldoorlog nog aanwezig was, na het eerste kwart van de 17de eeuw tot stand is gekomen. Het 'oude' kasteel is dus eerst hersteld en pas enige decennia later ingrijpend gewijzigd.

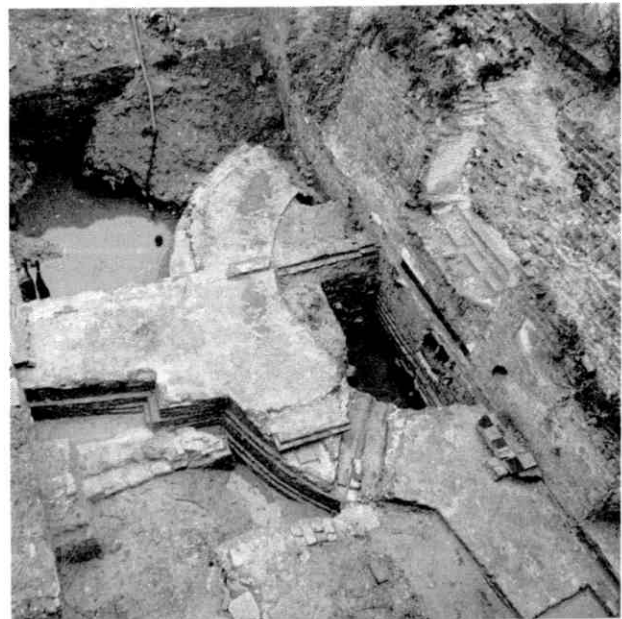
Bij die bouwcampagne is oud materiaal opnieuw gebruikt. De hardstenen omlijstingen van de doorgangen aan het binnenplein dateren uit de 16de eeuw en zijn zeker hergebruikt. De natuurstenen poortomlijsting van de toegang, die na de Tweede Wereldoorlog nog compleet was, is later in de 17de eeuw toegevoegd. De deuren in de poort droegen het jaartal 1688.

Het grotendeels nieuwe 17de-eeuwse complex bestond uit vier om een rechthoekige binnenplaats gelegen vleugels, waarin de oude noord- en oostvleugel opgenomen waren. De lagere voorvleugel lag ingeklemd tussen de twee hogere en naar voren uitspringende zijvleugels. De binnenplaats was voorzien van een galerij, waarschijnlijk van hout, die de aangrenzende ruimten ontsloot. De kelderverdieping van de nieuw gebouwde vleugels werd overspannen met houten balken. Het vertrek (A) in de kelderverdieping ten westen van de diensttrap had daarentegen een zoldering met stenen troggewelfjes op houten balken.

Tegen het eind van de 17de eeuw werd het kasteel met

de fraaie zogenoemde paradijszaal verrijkt (zie afb. 13). Op het plafond van deze zaal was het jaartal 1694 aangebracht. De aangrenzende ruimte ten westen van de diensttrap had een geschilderd plafond²³ met het jaartal 1695.

De houten galerij van het binnenplein werd aan het ein-

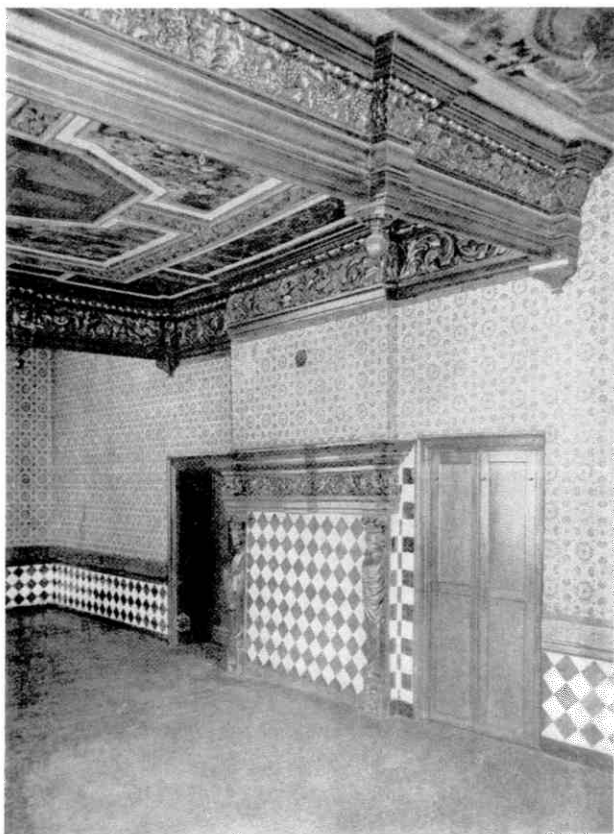

Afb. 11 De 15de eeuwse ronde toren op de zuidwesthoek van het middeleeuwse kasteel (foto TU Delft, J. C. C. Schouten, 1987).

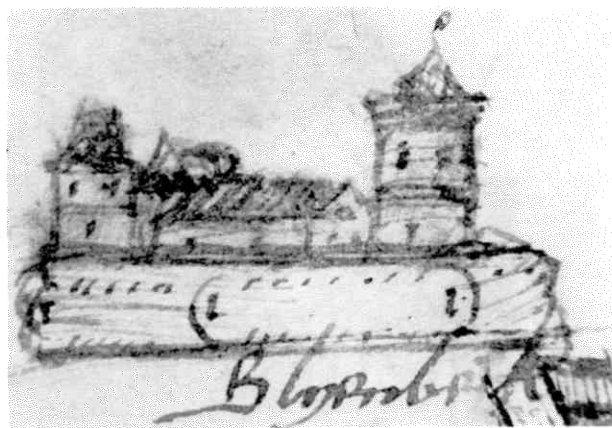
de van de 17de eeuw vervangen door een stenen galerij met traptoren. Deze galerij bestond uit open eenvoudige arcaden met ribloze kruisgewelven en was gebouwd van baksteen. Daarboven waren gangen die de ruimten van het kasteel ontsloten. Het meest opvallend was de traptoren, die op het binnenplaatsniveau muren van 1 m dikte heeft.

Bij het onderzoek bleek dat de houten palen, waar de galerij en de traptoren op waren gefundeerd, juist boven de laagste grondwaterstand uitkwamen. Hierdoor zijn de balkkoppen gaan rotten, met als gevolg dat het bovenliggende metselwerk is verzakt. Omdat de toren veel zwaarder was en meer is verzakt (23 cm vertikaal!), is in het verleden de galerij deels ingestort, maar weer hersteld. Dit is nog steeds te zien aan de restanten van de galerij. De verzakkingen hebben zich ook na de oorlog voortgezet, mogelijk doordat de grondwaterstand verder verlaagd is. Thans hebben de zettingen geleid tot ernstige scheurvorming, die het voortbestaan van de toren in gevaar brengt. Deze laat-17de-eeuwse traptoren heeft een hergebruikte poortomlijsting uit de 16de eeuw. De detaillering daarvan komt overeen met de doorgangen van de voorvleugel.

De laatste telg van de Hillenraadse tak van de familie Schenk van Nydeggen liet in 1704 aan de noordzijde van het kasteel een kapel bouwen.²⁴ In de buitenmuur van de

Afb. 13 De eertijds vermaarde paradijszaal die in de oorlog geheel verloren is gegaan. (foto collectie Steenberghe).

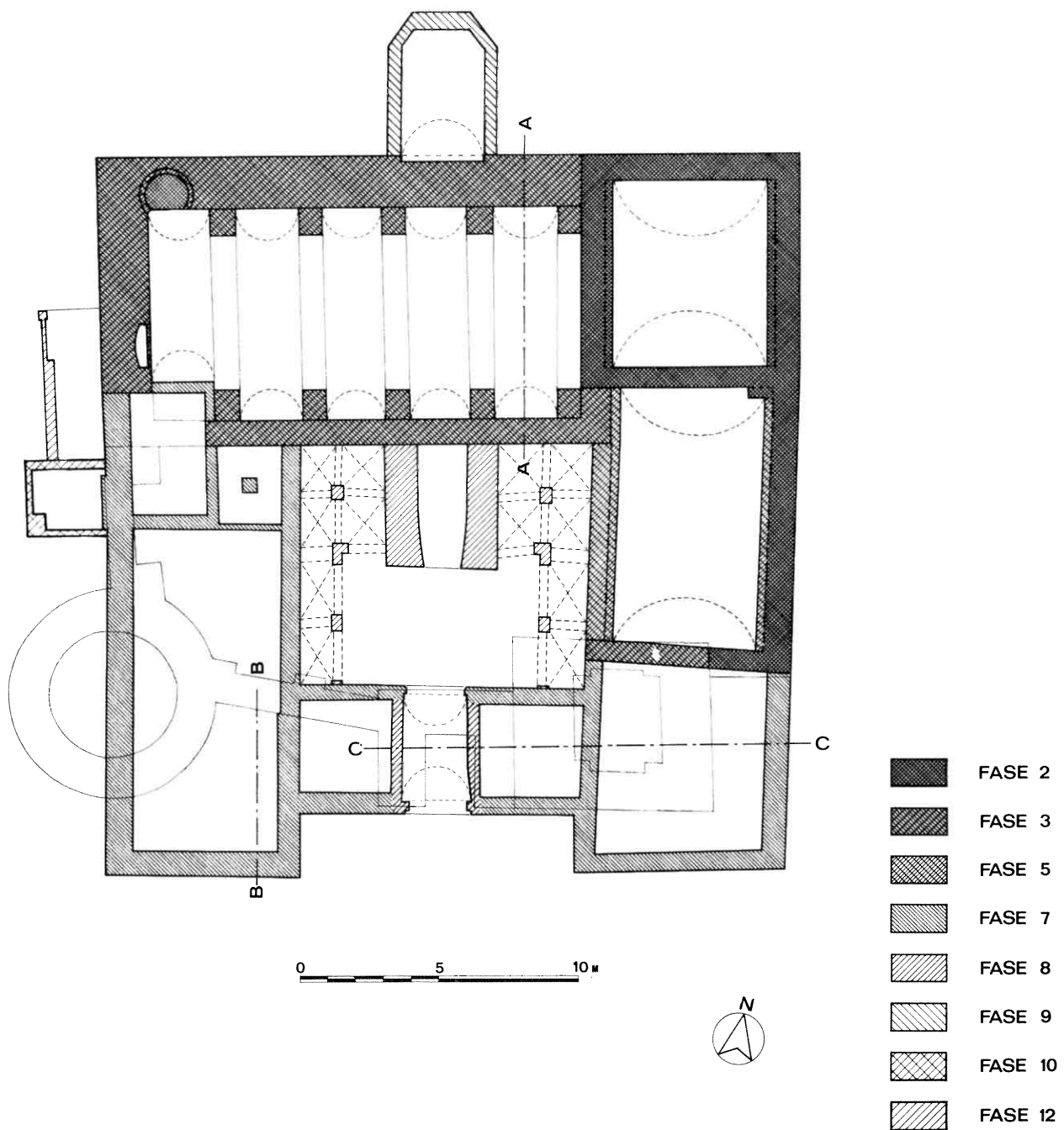

Afb. 12 Bleyenbeek op een kaart uit 1552. (Hauptstaatsarchiv Nordrhein-Westphalen, Archiv Kleve-Mark, Akte 2439, fol. 360). Het heeft er alle schijn van, dat de aarden omwalling reeds om het kasteel gelegd was; Maarten Schenk van Nydeggen zou deze fortificatie na 1579 gemoderniseerd kunnen hebben. (foto M. Flokstra).

kapel was een alliantiewapensteen van de echtelieden Schenk en van Hoensbroek ingemetseld. Omdat hun enige zoon en enig kind in 1703 was overleden, erfde Maria Catharina Schenk van Nydeggen het kasteel Bleyenbeek in 1709 bij het overlijden van haar echtgenoot. Hiermee kwam het kasteel in handen van de familie van Hoensbroek.²⁵ Omdat de familie van Hoensbroek woonde op Schloß Haag bij Geldern, zal er weinig behoefte hebben bestaan om Bleyenbeek uitgebreid te verbouwen, zodat in de loop van de 18de- en 19de eeuw er niet veel veranderde. Slechts kleine wijzigingen in het interieur kwamen tot stand.

De tekening van Jan de Beyer uit 1738 geeft een redelijk goed beeld van hoe het kasteel er toen uitzag, alhoewel zijn tekening op een aantal punten onnauwkeurig is. Zo heeft hij bijvoorbeeld de voorburcht slechts half zo diep afgebeeld als hij in werkelijkheid was. Ook de aansluiting van de oostvleugel van het hoofdgebouw op de voorvleugel is niet overeenkomstig de werkelijkheid, de oostvleugel lijkt eerder achter, dan vóór de voorvleugel te eindigen. Wanneer we de reconstructietekening van de voorvleugel vergelijken met de gevelopbouw bij Jan de Beyer, lijkt de gevel bij hem veel 'slanker' te zijn uitgevoerd. Mogelijk heeft hij bij het uitwerken van zijn veldschetsen de tekening ten behoeve van een betere compositie wat aangepast en/of moest hij bij de uitwerking van de schets een aantal details aan de hand van zijn geheugen uittekenen. (Afb. 15).

In de eerste helft van de 19de eeuw zijn de vensters van het kasteel gewijzigd. Hierbij zijn ter plaatse van de ramen verticale sleuven in het metselwerk gehakt tot over de volle hoogte van het muurwerk. In deze sleuven werden de nieuwe, kleinere vensters geplaatst. Het resterende deel van de sleuf werd daarbij dichtgezet met inferieur metselwerk. (Afb. 17).

Afb. 14 Plattegrond van de ontwikkeling van het middeleeuwse Bleyenbeek vanaf de 17de eeuw tot aan de verwoesting in 1945. Fase 2: eind 14de eeuw; fase 3: begin 15de eeuw; fase 5: eind 15de eeuw of begin 16de eeuw; fase 7: 3de kwart v.d. 17de eeuw; fase 8: 4de kwart van de 17de eeuw; fase 9: 1704; fase 10; eerste helft 19de eeuw; fase 12: ca. 1920.

Omdat het jongste vondstenmateriaal uit de gracht dateert uit de eerste helft van de 19de eeuw, mogen we aannemen dat deze bouwactiviteit uit het midden van de vorige eeuw stamt. Aangezien de vormgeving van de vensters van het kleine torentje aan de westzijde correspondeert met die van de 'nieuwe' ramen en daar tegelijk bij de bouw zijn aangebracht, zal waarschijnlijk dit torentje bij deze bouwcampagne zijn opgericht.

Als de Jezuïeten in 1872 ten gevolge van de 'Kulturkampf' Duitsland moeten verlaten, stelt de toenmalige eigenaar Franz Egon von und zu Hoensbroech hun kasteel Bleyenbeek ter beschikking.²⁶ De kapel aan de noordzijde van het kasteel is veel te klein voor de ongeveer tachtig paters Jezuïeten, die Bleyenbeek als klooster gaan gebruiken. Daarom werd er korte tijd later aan de westzijde een neo-romaanse kapel gebouwd.

De Jezuïeten vertrekken in 1900 en hun plaats wordt in-

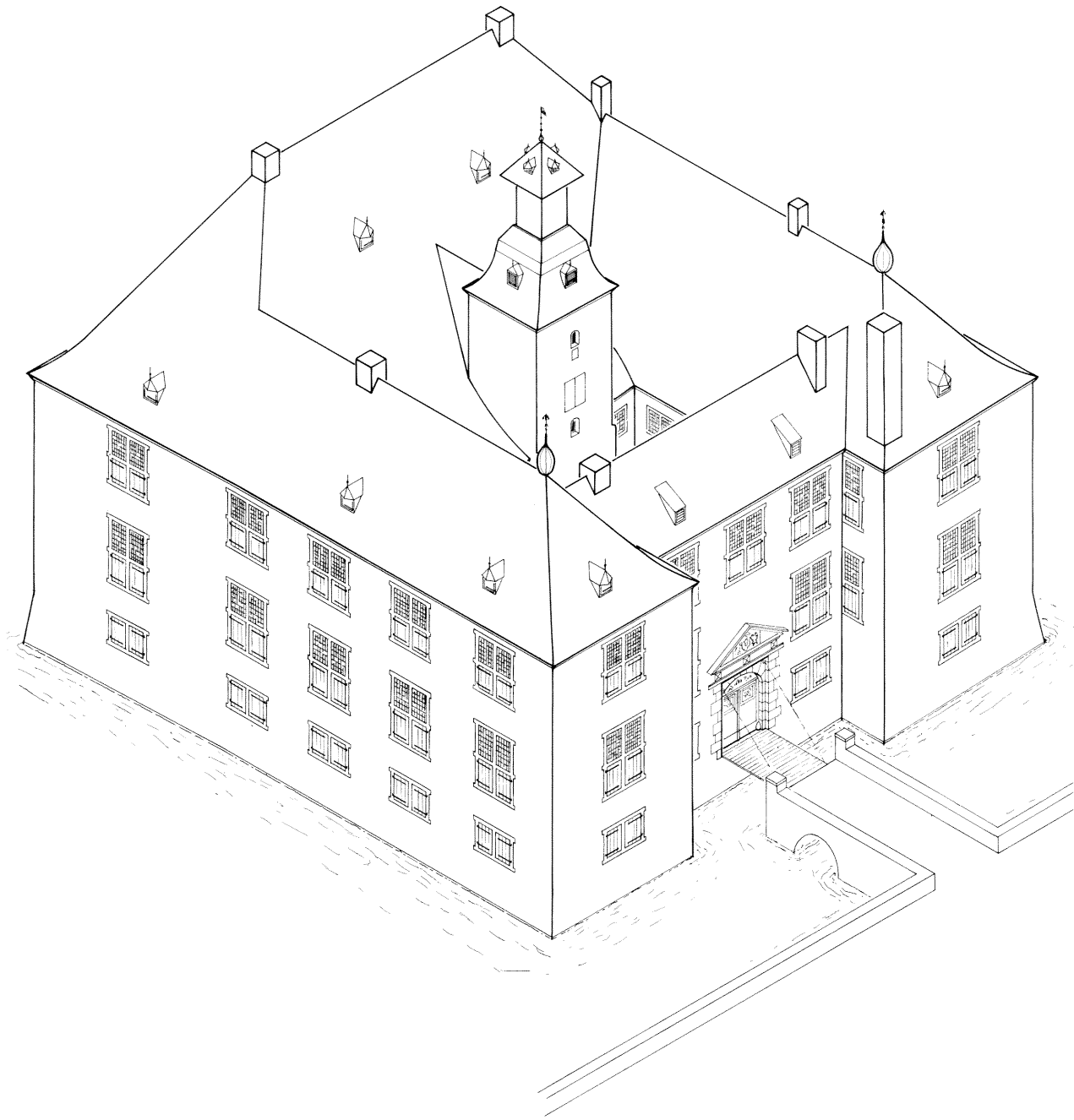
genomen door zusters Ursulinen.²⁷ Deze verlaten het kasteel in 1911. In datzelfde jaar brandde de voorburcht af, die vier jaar later met gebruikmaking van oorspronkelijk muurwerk werd herbouwd.

In 1917 werd het landgoed verkocht aan de heer Prins, koopman te Wassenaar.²⁸ Deze maakte uitgebreide restauratieplannen, die echter maar zeer ten dele ook daadwerkelijk werden uitgevoerd. Uiteindelijk kwam het er op neer dat het dak van nieuwe leien werd voorzien en dat de keldervloeren werden vernieuwd.

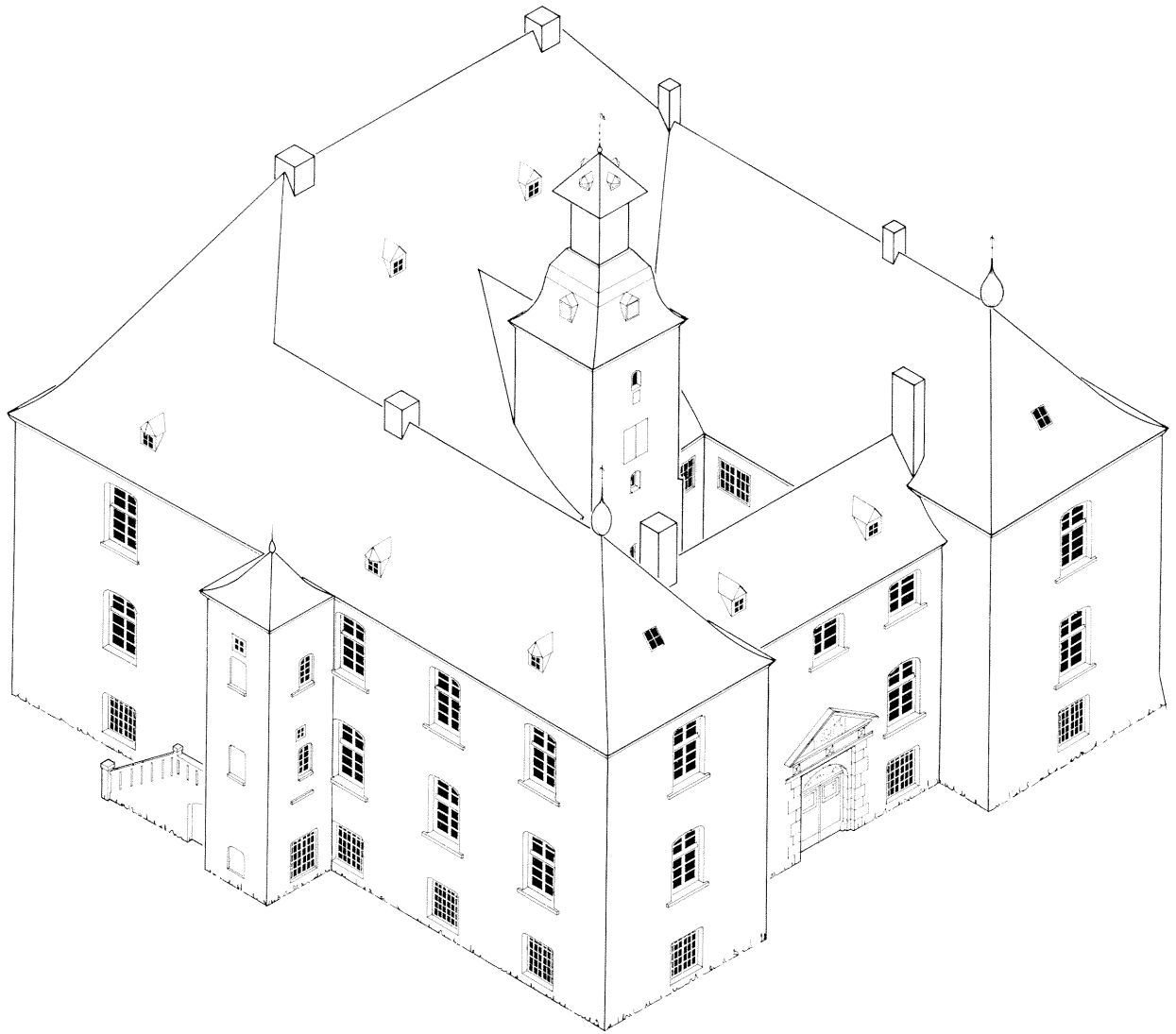
In 1924 ziet de heer Prins zich genoodzaakt om het kasteel terug te verkopen aan de familie von Hoensbroech.²⁹ Deze doet het in 1937 over aan de heer R. J. H. Jurgens uit Nijmegen.³⁰

Afb. 15 De voorgevel in de tijd van Jan de Beyer; anno 1740.

Afb. 16 *Reconstructie van het huis Bleyenbeek in de 18de eeuw.*

Afb. 17 *Bleyenbeek vlak voor de 2de wereldoorlog.*

Begin 1945 werd ook Bleyenbeek bij de oorlogshandelingen betrokken.

Nadat de Geallieerden bij Gennep de Maas waren overgestoken, trokken ze langs de Maas op naar het zuiden. De Duitsers hadden de Eckeltse beek, die langs het kasteel naar de Maas loopt, bij Afferden afgedamd, waardoor er een strook land van de Maas tot aan het kasteel onder water geraakte. Even ten oosten van het kasteel lag een antitankgracht, waardoor de ligging van het kasteel strategisch belangrijk werd. Gedurende vier dagen trachtten de Engelsen met tanks en infanterie het kasteel te veroveren, echter door de hardnekkige Duitse verdediging tevergeefs. Om het verzet te breken werd het kasteel gebombardeerd, met het altijd nog zichtbare trieste resultaat.³¹

Hoewel herbouw na de oorlog goed mogelijk was geweest, is daar helaas nooit iets van gekomen. Het verval van de ruïne is alleen nog maar groter geworden door het ontbreken van enige consolidatieactiviteit sindsdien. Inmiddels zijn grote delen van het muurwerk ingestort. De boerderij-voorburcht, die minder zwaar was beschadigd dan de hoofdburcht, is kort na de oorlog met de grond gelijk gemaakt.

In 1947 is het landgoed Bleyenbeek verkocht aan de op de Filippijnen gevestigde stichting Hollyden.³²

Conclusie

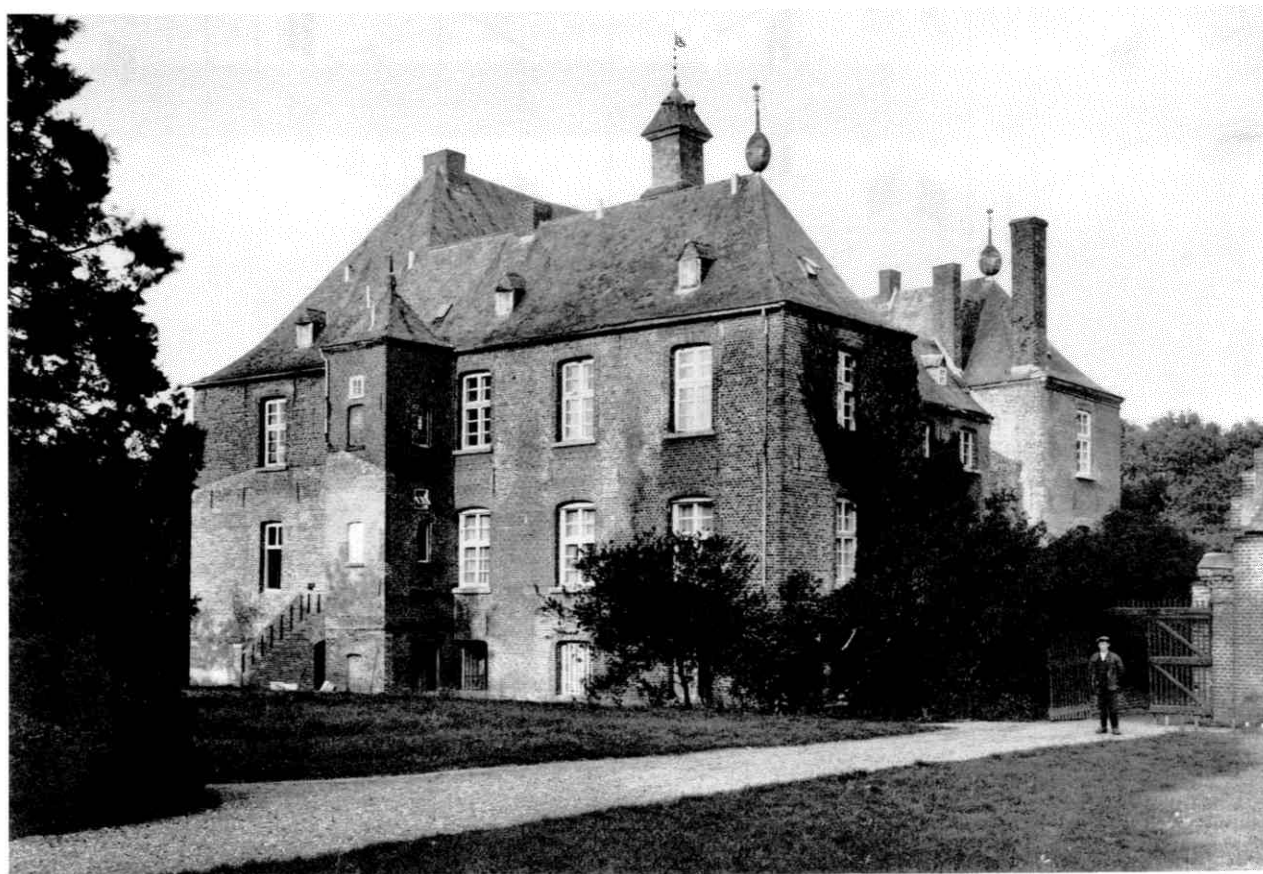
Uit het bovenstaande blijkt dat het kasteel een meer gecompliceerde ontwikkeling heeft doorgemaakt, dan tot voor kort werd aangenomen. Bleyenbeek is uitgegroeid van een eenvoudige verdedigbare boerderij via een aantal bouwfases tot een 'volledig' middeleeuws kasteel, dat na het herstel van de gevolgen van het beleg van 1589 in het midden van de 17de eeuw werd omgebouwd tot een edelmannswoning, die weliswaar nog omgracht was, maar verder nauwelijks meer aan weerbaarheid herinnerde. Zijn 17de-eeuwse vorm behield het kasteel in grote lijnen tot aan het einde van de Tweede Wereldoorlog.

Herbouw van het kasteel zal in de huidige situatie helaas – om financiële redenen – niet meer haalbaar zijn, maar bouwkundig behoud van de ruïne is op dit moment nog zeer goed mogelijk.

De bouwkundige toestand van de ruïne gaat wel steeds verder achteruit, zodat ook consolidatie illusor wordt indien niet op korte termijn voorzieningen worden getroffen. Instandhouding van deze boeiende ruïne levert een wezenlijke bijdrage aan het cultuurbehoud van Noord-Limburg.

Delft, herfst 1990.

Alle tekenwerk is van de hand van de auteur Ir. A. Viersen.

Afb. 18 Bleyenbeek voor de verwoesting van 1945.

Afb. 19 Bleyenbeek vóór 1945. Achterzijde van het kasteel. (foto Rijksdienst v.d. Monumentenzorg).

Noten

- ¹ Behalve het vondstenmateriaal dat rechtstreeks aan het kasteelcomplex kon worden gekoppeld, zijn er enige scherven aangetroffen uit de vroege ijzertijd (datering drs. J. Schatorje), die uiteraard niets met het huidige complex te maken hebben.
- ² Deze constructie met uitmetselingen (steenberen) aan de buitenzijde is mij verder alleen nog bekend van kasteel Grunsvoort (zie Renaud, *Castologica* p. 119 tot en met 126).
- ³ Alleen aan de noordzijde van de eerste fase en binnen de vierkante toren van de derde fase zijn resten van de voormalige gracht teruggevonden, elders was de grachtbodem vergraven door latere verbouwingen.
- ⁴ Uit de wijze waarop de al eerder vermelde stukken metselwerk in de voormalige gracht zijn aangetroffen, mag worden afgeleid dat de muren zijn omgetrokken.
- ⁵ Enkel bij de zuidelijke schildmuur is op één plaats een restant van opgaand metselwerk aangetroffen, dat erop zou kunnen wijzen dat men ook met de bouw van de zuidmuur was begonnen.
- ⁶ Archiv Schloß Haag, Urk. 485, 5 mei 1504.
- ⁷ Hauptstaatsarchiv Nordrheinland-Westfalen; Archiv Kurköln Lehen specialen Afferden. 1 B 1.
- ⁸ Archiv Schloß Haag, Urk. 485, 5 mei 1405.
- ⁹ In de noordwesthoek van de zaalvleugel zijn aanwijzingen gevonden, die op een originele put duiden.
- ¹⁰ De situering in de oostwand is voor een altaarnis te prefereren en ook de aanwezigheid van een kleine lichtspleet in deze nis versterken dit idee.
- ¹¹ Ferber, H., *Die Geschichte der Familie Schenk von Nijdeggen, insbesondere des Kriegsobristen Martin Schenk van Nijdeggen*. Köln und Neuss, 1860, p. 89.
- ¹² Ferber, p. 86.
- ¹³ Ferber, p. 90.
- ¹⁴ Ferber, p. 102.
- ¹⁵ Ferber, p. ?? tot en met p. ??.
- ¹⁶ Ferber, p. 96.
- ¹⁷ Ferber, p. 104.
- ¹⁸ Ferber, p. 103.
- ¹⁹ Ferber, p. 150.
- ²⁰ Ferber, p. 135.
- ²¹ Hauptstaatsarchiv Düsseldorf.
- ²² Ferber, p. 281.
- ²³ Mialaret J.M.A., *Geïllustreerde beschrijving van Monumenten van Geschiedenis en Kunst, Deel V Noord-Limburg*. Den Haag 1937, p. 24.
- ²⁴ Archiv Schloß Haag, Urk. 482, 28 februari 1704.
- ²⁵ Ferber, p. 66.
- ²⁶ Willems, E., *Paul Reichsgraf von und zu Hoensbroech. Geldrischer Heimatkalender 1990*, p. 195.
- ²⁷ De geschiedenis van het kasteel Bleyenbeek. Dorpsarchief Afferden, 1986, p. 10.
- ²⁸ Kadaster Roermond, akte 771/161, 15 oktober 1917.
- ²⁹ Kadaster Roermond, akte 889/91, 5 februari 1924.
- ³⁰ Kadaster Roermond, akte 1080/3, 22 mei 1937.
- ³¹ Bosch, H., *Der zweite Weltkrieg zwischen Rhein und Maas*. Geldern 1977, pp. 194-199; Blake, *Mountain and Flood, the history of the 52nd (Lowland) Division 1939-1940*. Glasgow 1950, pp. 150-154.
- ³² Kadaster Roermond, akte 1211/115, 29 november 1947.